

الاسماع: المقريزي (م. ۸۴۵ق.)، به كوشش محمد عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۲۰ق؛ بحار الانوار: المجلسي (م. ۱۱۱۰ق.)، بيروت، دار احياء التراث العربي، ۱۴۰۳ق؛ البداية و النهاية: ابن كثير (م. ۷۷۴ق.)، بيروت، مكتبة المعارف؛ تاريخ اليعقوبي: احمد بن يعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ تاريخ و آثار اسلامي مکه مكرمه و مدينه منوره: اصغر قائدان، تهران، مشعر، ۱۳۸۶ش؛ تحصيل المرام: محمد بن احمد (م. ۳۲۱ق.)، به كوشش عبدالملك دهيش، مکه، ۱۴۲۴ق؛ التنبيه و الاشراف: المسعودي (م. ۳۴۵ق.)، بيروت، دار صعب؛ الجبال و الامكنة و المياه: زمخشري (م. ۵۳۸ق.)، به كوشش احمد عبدالنواب، قاهره، دار الفضيله، ۱۳۱۹ق؛ الروض الانف: السهيلي (م. ۵۸۱ق.)، به كوشش عبدالرحمن، بيروت، دار احياء التراث العربي، ۱۴۱۲ق؛ سبل الهدى: محمد بن يوسف الصالحى (م. ۹۴۲ق.)، به كوشش عادل احمد و على محمد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۴ق؛ سرزمين يادها و نشانه‌ها: محمد فرقاني، تهران، مشعر، ۱۳۸۱ش؛ سفرنامه ناصر خسرو: ناصر خسرو (م. ۴۸۱ق.)، تهران، زوار، ۱۳۸۱ش؛ السير و المغازي: ابن اسحاق (م. ۱۵۱ق.)، به كوشش محمد حميد الله، معهد الدراسات و الابحاث؛ السيرة النبويه: ابن هشام (م. ۲۱۳-۸ق.)، به كوشش السقاء و ديگران، بيروت، المكتبة العلمية؛ شفاء الغرام: محمد الفأسي (م. ۸۳۲ق.)، به كوشش مصطفى محمد، مکه، النهضة الحديثه، ۱۹۹۹م؛ قاموس الحرمين: محمد رضا النعيمي، قم، مشعر، ۱۴۱۸ق؛ مراصد الاطلاع: صفى السدين عبدالؤمن بغدادى (م. ۷۳۹ق.)، بيروت، دار الجبل، ۱۴۱۲ق؛ معجم البلدان: ياقوت الحموى (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ المنمق:

ابن حبيب (م. ۲۴۵ق.)، به كوشش احمد فاروق، بيروت، عالم الكتاب، ۱۴۰۵ق؛ موسوعة مکه المكرمة و المدينه المنوره: احمد زكى يمانى، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۹ق.

مسلم ناصرى

ابوقتاده انصاری: از اصحاب پیامبر ﷺ

و والى مکه از سوى امام على عليه السلام

حارث بن ربیع بن بلدمه انصاری، معروف به ابوقتاده، از بنی سلمه بن سعد خزرجی و در شمار بزرگان انصار بود.^۱ وی به فارس (سوار کار) رسول خدا ﷺ شهرت داشت.^۲ از اخبار مربوط به او در جنگ‌ها برمی آید که وی سوارکاری شجاع و مطیع پیامبر ﷺ بوده است.^۳

او در همه غزوه‌ها تلاشمندان شرکت داشت و افزون بر حضور در برخی سریه‌ها، فرماندهی شماری از آن‌ها را عهده‌دار شد.^۴ به رغم تصریح خود وی به حضورش در جنگ بدر در سخنانش خطاب به معاویه^۵، برخی نام

۱. الطبقات، ج ۶، ص ۹۴؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۸۹؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۳۹۱.

۲. الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۳۱؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۳۹۱؛ الاصابه، ج ۷، ص ۲۷۲.

۳. الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۳۱؛ سير اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۴۵۰.

۴. الطبقات، ج ۲، ص ۱۰۰-۱۰۱.

۵. سير اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۴۵۳.

او را در شمار بدریون نیاورده‌اند.^۱ در گزارشی، فرزندان او نیز از مسئولیتش در پاسداری از پیامبر ﷺ در بدر خبر داده‌اند.^۲ شعبی بر بدری بودن او تأکید دارد.^۳

ابوقتاده پس از نبرد اُحد به سال سوم ق. آن‌گاه که اندوه شدید رسول خدا ﷺ را در پی مثله شدن عمویش حمزه دید، تصمیم به انتقام از قریش گرفت. رسول خدا ﷺ سه بار او را به آرامش دعوت کرد؛ اما وی نمی‌توانست غم و اندوه پیامبر را فراموش کند. به هر روی، رسول خدا ﷺ او را از انتقام گرفتن بر حذر داشت و وی را فردی راستگو و قریش را قومی بد برای پیامبرشان نامید.^۴

در غزوه بنی‌مصطلق (مُریسَع) به سال پنجم ق. آن‌گونه که از خود ابوقتاده نقل شده، او پرچمدار مشرکان را کشت و بدین سان مسلمانان پیروز شدند.^۵ در غزوه ذی‌قرد (غابه) در سال ششم ق. هنگامی که ابوقتاده دلیرانه یکی از قاتلان مسلمانان به نام مسعده را کشت، خود نیز زخمی شد. رسول خدا ﷺ دعایش کرد و آب دهان مبارکش را بر

زخم‌های او کشید.^۶

ابوقتاده از پنج نفری بود که سلام بن ابی‌حَقِیقِ یهودی، از بانیان جنگ احزاب^۷، را به دستور رسول خدا ﷺ در خیبر کشتند.^۸ در فتح مکه بر پایه روشن نظامی پیامبر برای غافلگیری دشمن، وی به فرماندهی هشت نفر از مسلمانان انتخاب و در یکم رمضان سال هشتم ق. به وادی اِضَمَّ* نزدیک مدینه فرستاده شد تا وانمود کنند که مسلمانان قصد آن سرزمین را دارند. از این ماجرا به سریه ابی‌قتاده یاد شده است.^۹ آنان در ذوخشب از حرکت پیامبر و سپاه ایشان از مدینه آگاه شدند و در سقیاء، مکانی در مدینه، به آنان پیوستند.^{۱۰}

ابوقتاده در روزگار خلافت ابوبکر در نبرد رَدَه* در سپاه خالد بن ولید حضور داشت. پس از آن که خالد، مالک بن نُویره تمیمی را به رغم اظهار اسلام، کشت و به همسرش تجاوز کرد، ابوقتاده نزد ابوبکر رفت و سوگند یاد کرد که دیگر زیر پرچم خالد به نبرد نرود.^{۱۱} وی در فتوحات شرکت داشت و بر پایه

۶. المغازی، ج ۲، ص ۵۴۴-۵۴۵.

۷. المغازی، ج ۱، ص ۳۹۱-۳۹۴.

۸. السیرة النبویه، ج ۳، ص ۷۴۶-۷۴۷.

۹. الطبقات، ج ۲، ص ۱۲۳؛ ج ۴، ص ۲۸۲؛ امتاع الاسماع، ج ۱، ص ۳۴۷.

۱۰. الطبقات، ج ۲، ص ۱۰۰؛ عیون الانر، ج ۲، ص ۲۰۷؛ امتاع الاسماع، ج ۱، ص ۳۴۷.

۱۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۳۱-۱۳۲.

۱. الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۳۲؛ اسد الغابه، ج ۵، ص ۲۵۰؛ الاصابه، ج ۷، ص ۲۷۲.

۲. مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۳۲۲؛ سبل الهدی، ج ۱۱، ص ۳۹۷.

۳. الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۳۲؛ اسد الغابه، ج ۵، ص ۲۵۰.

۴. المغازی، ج ۱، ص ۲۹۰-۲۹۱.

۵. المغازی، ج ۱، ص ۴۰۷.

گزارشی، از سوی عمر مأمور کشتن یزدگرد سوم ساسانی شد و کمر بند او را به غنیمت گرفت و عمر آن را به خود وی بخشید.^۱ البته بر پایه سخن مشهور، قتل یزدگرد سوم به دست آسیابانی به سال ۳۰ یا ۳۱ق. در مرغاب مرو رخ داد.^۲

با آغاز خلافت امیر مؤمنان علی علیه السلام و پس از عزل عامل عثمان در مکه، خالد بن سعید مخزومی، ابوقتاده از سوی امام به حکمرانی مکه منصوب شد. اما پس از مدتی امام به جای او قثم بن عباس را نصب کرد.^۳ در منابع به عزل ابوقتاده اشاره نشده است. وی در جنگ‌های جمل، صفین و نهروان کنار امام بود^۴ و در نهروان فرماندهی پیاده نظام را بر عهده داشت.^۵

در تاریخ وفات وی اختلاف است. برخی در گذشت او را در زمان خلافت امام علی علیه السلام در کوفه دانسته و از نماز ایشان بر جنازه اش خبر داده‌اند.^۶ بسیاری مرگ او را پس از سال ۵۰ق. دانسته‌اند^۷ و ابن حجر در این زمینه

ادعای اجماع کرده است. وی از راویان احادیث پیامبر بود و روایت شهادت عمار به دست فقه باغیه از شنیده‌های وی از پیامبر است.^۸

◀ منابع

الاحبار الطوال: ابن داود الدینوری (م. ۲۸۲ق.)، به کوشش عبدالمنعم، قم، الرضی، ۱۴۱۲ق؛ الاستیعاب: ابن عبدالبر (م. ۴۶۳ق.)، به کوشش البجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ اسدالغابه: ابن اثیر علی بن محمد الجزری (م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ق؛ الاصابه: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، به کوشش علی محمد و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ امتاع الاسماع: المقریزی (م. ۸۴۵ق.)، به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ق؛ انساب الاشراف: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش زکار و زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۷ق؛ تاریخ یعقوبی: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ خلیفه: خلیفه بن خیاط (م. ۲۴۰ق.)، به کوشش سهیل زکار، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق؛ تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک): الطبری (م. ۳۱۰ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل، بیروت، دار احیاء التراث العربی؛ تهذیب التهذیب: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۴ق؛ سبل الهدی: محمد بن یوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد و علی محمد، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ سیر اعلام النبلاء:

۱. سیر اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۴۵۲.
۲. فتوح البلدان، ص ۳۰۸؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۹۴؛ المنتظم، ج ۵، ص ۱۳.
۳. تاریخ خلیفه، ص ۱۵۲؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۴۵۲.
۴. الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۳۱.
۵. انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۴۶؛ الاخبار الطوال، ص ۲۱۰.
۶. تهذیب التهذیب، ج ۱۲، ص ۱۸۴.
۷. تاریخ خلیفه، ص ۱۶۹؛ تهذیب التهذیب، ج ۱۲، ص ۱۸۴.

۸. الطبقات، ج ۳، ص ۱۹۱.

نام برادرش را رفاعه دانسته‌اند.^۴ از احوال ابولبابه تا پیش از مسلمان شدن گزارشی در دست نیست. بر پایه سخن مشهور، وی همراه گروهی از یثربیان در بیعت عقبه دوم* به سال سیزدهم بعثت حضور داشت و پس از بیعت با رسول خدا، از سوی ایشان به عنوان یکی از نقبای انصار برگزیده شد.^۵ از این رو، اسلام آوردنش در فاصله بیعت عقبه اول به سال دوازدهم بعثت و عقبه دوم صورت گرفته است. اما بر پایه روایتی، وی از جمله کسانی بود که پس از هجرت رسول خدا ﷺ به مدینه، در پی انکار ایشان برآمدند؛ ولی با دیدن معجزه پیامبر، تسلیم شدند.^۶ بر پایه خبری، او از بدریان بوده؛^۷ اما مشهور آن است که پیامبر ﷺ او را از میان راه، جایی به نام روحاء*، به مدینه بازگرداند تا جانشین ایشان در آن شهر باشد. پیامبر سهم او را از غنایم همانند حاضران در بدر دانست.^۸ وی در غزوه‌های بنی قینقاع به سال دوم ق. و سَویق نیز جانشین رسول خدا در مدینه بود.^۹ در غزوه

۴. النقات، ج ۳، ص ۳۲؛ الاصابه، ج ۲، ص ۴۰۹؛ فتح الباری، ج ۶ ص ۲۴۸؛ ج ۷، ص ۲۵۲.
 ۵. تاریخ الاسلام، ج ۳، ص ۳۶۱.
 ۶. تفسیر منسوب به امام عسکری، ص ۹۲-۹۶؛ نک: مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۸۲.
 ۷. رجال طوسی، ص ۲۷؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۴۰.
 ۸. المغازی، ج ۱، ص ۱۵۹؛ السیرة النبویه، ج ۲، ص ۴۴۵، ۵۰۹؛ الطبقات، ج ۳، ص ۳۴۸.
 ۹. المغازی، ج ۱، ص ۱۸۰؛ السیرة النبویه، ج ۲، ص ۴۵، ۴۹؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۴۸۱، ۴۸۵.

الذهبی (م. ۷۴۸ ق.)، به کوشش گروهی از محققان، بیروت، الرساله، ۱۴۱۳ ق؛ السیرة النبویه: ابن هشام (م. ۲۱۳ ق.)، به کوشش محمد محیی الدین، مصر، مکتبه محمد علی صبیح و اولاده، ۱۳۸۳ ق؛ الطبقات الکبری: ابن سعد (م. ۲۳۰ ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ ق؛ عیون الاثر: ابن سید الناس (م. ۷۳۴ ق.)، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۴ ق؛ فتوح البلدان: البلاذری (م. ۲۷۹ ق.)، بیروت، دار الهلال، ۱۹۸۸ م؛ مجمع الزوائد: الهیثمی (م. ۸۰۷ ق.)، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۲ ق؛ المغازی: الواقدی (م. ۲۰۷ ق.)، به کوشش مارسدن جونس، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۹ ق؛ المنتظم: ابن جوزی (م. ۵۹۷ ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۲ ق.

محمد رضا هدایت‌پناه

ابولبابه انصاری: جانشین پیامبر ﷺ در

مدینه در برخی غزوه‌ها که ستون توبه در مسجدالنبی به او منسوب است

ابولبابه بشیر بن عبدالمنذر بن زُبَیر / زُبَیر^۱ از تیره بنی عمرو بن عوف قبیله اوس^۲ بود. از او با نام رفاعه^۳ نیز یاد شده است؛ اما بسیاری از منابع

۱. جمهره انساب العرب، ص ۳۳۴؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۴۰.
 ۲. النقات، ج ۳، ص ۳۲؛ جمهره انساب العرب، ص ۳۳۲، ۳۳۴؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۷۴۰.
 ۳. تاریخ یحیی بن معین، ج ۱، ص ۱۰۸؛ حلیة الاولیاء، ج ۱، ص ۳۶۶؛ رجال طوسی، ص ۳۹.